

PRUSIA AD OLYMPUM MOZAIKLERİ

Recep OKÇU*

Bursa city is one of the rare cities which continues its development since the Hellenistic Period. The origin of the city is ancient Prusia Ad Olympum city. The ancient city, which was surrounded by city walls, has a location that is dominant to the recent modern city. The city also has an archaeological potential which lead us to find many ruins and finds. Among these ruins, especially in the recent years like various places in Anatolia, mosaic pavements have been outshining. Therefore, this paper deals with mosaic pavements of ancient Prusia Ad Olympum city. One of these mentioned mosaics are the pavement which was found in 1949 in Yerkapı, and the others are the pavement found in Molla Güreni quarter in 2003-2004 and the pavement lying on the floor of Orhangazi Mousoleum.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Prusia Ad Olympum, Mozaik, Tessera, Meander, Antrolac

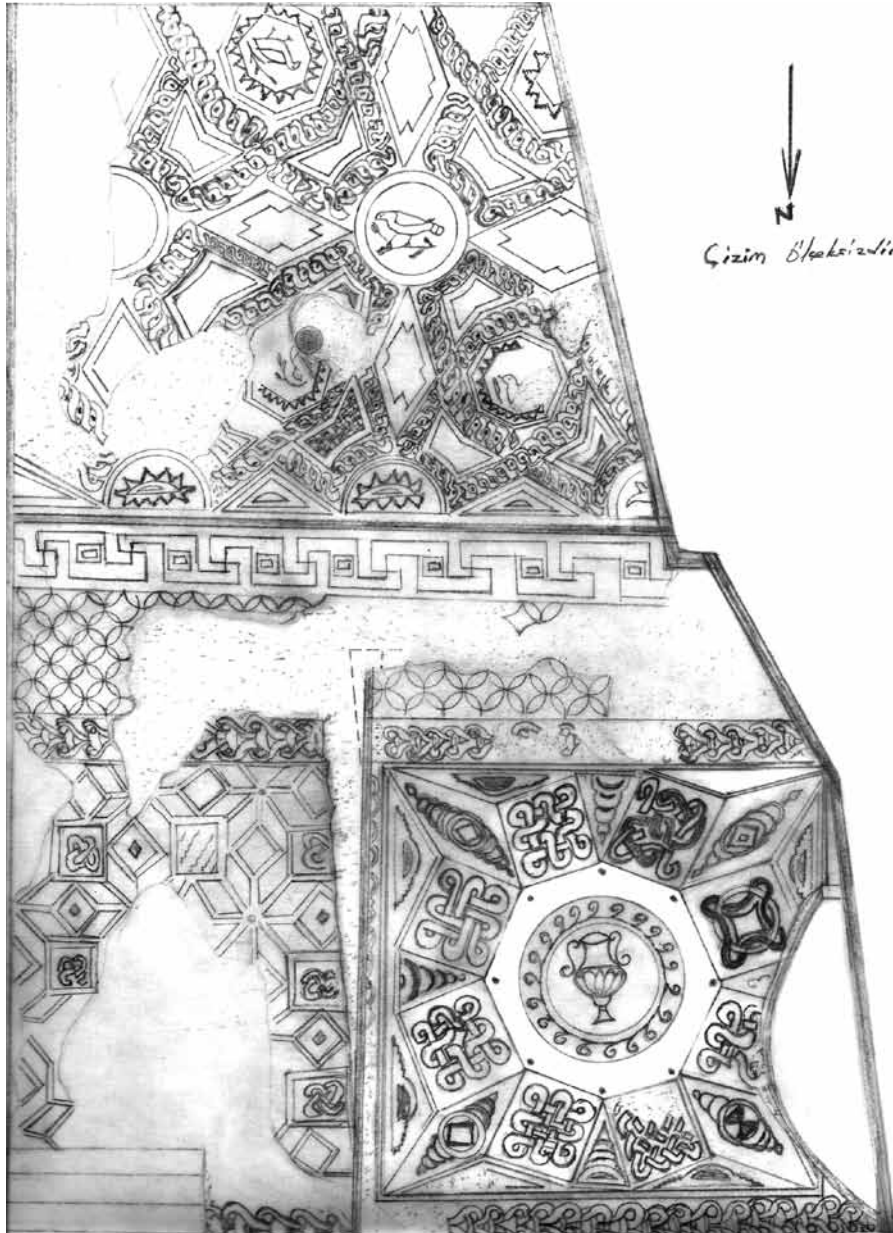
Bursa ili ve çevresi Anadolu'nun arkeolojik potansiyele sahip önemli bölgelerinden biridir. Yörede; bir kısmı Neolitik Çağa ait olmak üzere 40 civarında höyük, 9 adet otonom konumda antik kent, 15 civarında antik yerleşim alanı, sur, kale, nekropol, tümülüs, manastır-kilise, mozaik v.b. kültür varlıklarının var olduğu bilinmektedir. Son yıllarda hızla artan nüfusuyla Türkiye'nin 4. Büyük kenti durumuna gelen bugünkü Bursa şehrinin çekirdeğini ise antik Prusia Ad Olympum kenti oluşturmaktadır. Bu kent, Marmara Denizi'ne yaklaşık 20 km. mesafede, Uludağ'ın kuzeybatı eteklerinde, doğal bir set üzerinde kurulmuştur. Antik kentin bulunduğu mevki, önemli ölçüde ayakta duran surları nedeniyle halk arasında "Hisariçi" olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde; Alaaddinbey, Molla Gürani, Osmangazi ve Kavaklı Mahalleleri olmak üzere toplam dört mahalleden oluşan Prusia Ad Olympum kentinin kuruluşu Bithynia Krallarından I. Prusias zamanına, olasılıkla da M.Ö. 188-183 yılları arasına dayanmaktadır¹.

Kentin tarihi geçmişine ışık tutan arkeolojik kalıntılara günümüzde azda olsa rastlanılmaktadır. Bu kalıntılar arasında; Helenistik ve Roma dönemi duvar örgüsü gösteren şehir surları, şehrin batısında, Devlet Hastanesi'nin karşısındaki yamaçta Roma Çağına ait tonozlu yapıları, surların yaklaşık 500 m. kuzeyinde, Koza Han ile Cumhuriyet Caddesi arasında Helenistik Çağa ait (M.Ö. 2. yy) dromoslu mezarı, kent surları içerisinde sondaj kazılarında rastlanan antik temel kalıntılarını ve bu yazının konusu olan "Hisar" içerisinde, üç değişik yerde görülen döşeme mozaiklerini saymak mümkündür.

Prusia Ad Olympum kentine günümüzde "Hisariçi" denildiğini ve bu alanın dört mahalleden oluştuğunu yukarıda belirtmiştik. Hisar içerisinde rastlanan ve günümüze ulaşan mozaikler Osmangazi, Molla Gürani ve Kavaklı Mahallelerinde bulunmaktadır.

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Emekli Öğretim Görevlisi, Arkeolog. E-mail: numizmat_okcu@hotmail.com

1 Plinius, Naturalis Historia adlı eserinde, Prusia Ad Olympum kentinin Bithynia Kralı Prusias'a sığınan Hannibal tarafından kurulduğunu yazmakta, Strabon ise, Geographica adlı eserinde (s. 56) Prusias'ın Hannibal'i içtenlikle kabul ettiğini belirterek Hannibal ile Kral Prusias arasındaki tarihsel ilişkiye değinmektedir. Bu olay kısaca şöyledir: II. Kartaca savaşında (M.Ö. 218-201) Roma'ya yenilen Kartacalı komutan Hannibal, ülkesini terk etmeye zorlanmış ve ilk olarak M.Ö. 195 yılında Suriye Kralı III. Antiokhos'a sığınmıştır. M.Ö. 190 yılında Suriye Krallığı ile Roma arasında yapılan savaşta Suriye Krallığı'nın da Roma'ya yenilmesi sonrasında, M.Ö. 188 yılında yapılan tarihi Apameia (Dinar) antlaşmasında, Hannibal'in Roma'ya teslim edilmesi şart koşulmuştur. Bunun üzerine Hannibal, Suriye topraklarını terk ederek bu kez de Bithynia Kralı I.Prusias'a sığınmak zorunda kalmıştır (M.Ö. 188/187). Ancak Roma, Hannibal'in peşini Bithynia'da da bırakmamış Bithynia Kralı I. Prusias'tan da Hannibal'i talep etmiştir. Kral I. Prusias'ın Roma'ya daha fazla direnemeyeceğini anlayan Hannibal, M.Ö. 183 yılında Prusia Ad Olympum kentini terk edip bugünkü Gebze yakınlarında hayatına son vermiştir (Bkz. Atlan 1970: 93). Aynı yıl, Bithynia Kralı I.Prusias'ın da ölüm yılıdır. Bu tarihsel olaylar ve yukarıda söz konusu edilen antik kaynaklar değerlendirildiğinde, Hannibal'in kurduğu Prusia Ad Olympum kentinin kuruluş tarihinin en erken M.Ö. 188, en geç de M.Ö. 183 yılları arasında olduğu söylenebilir. Bursa Müzesi'nin muhtelif zamanlarda "Hisar" içerisinde gerçekleştirdiği, bu makalenin yazarının da müzede çalıştığı yıllarda katıldığı sondaj kazılarında elde edilen arkeolojik buluntular da bu dönemin öncesine gitmeyiip, M.Ö. 2. yüzyılın başlarındaki tarihi destekler niteliktedir.

Çizim 1

Yerkapı (Kavaklı Mahallesi) Mozaikleri:

Antik Prusia Ad Olypnum kentinin doğusundaki iki giriş kapısından biri olan Yerkapı yakınlarında, 35 675 139 D, 445 02 38 K, 265m koordinatlarında, bugün Üftade Camii Kuran kursuna bağışlanmış bir evin bodrum katında bulunmaktadır. Mozaik ilk ortaya çıktığında, Bursa Erkek Lisesi Felsefe Öğretmeni ve yerel tarihçi, merhum K. Baykal tarafından görülmüştür. K. Baykal "Bursa ve Anıtları" kitabında, mozaiklerin Lütfullah Çelebi'ye ait darülhadis (Hadis bilimi okulu) binasının yerinde 1949 yılında yapılan Kireççi Emin apartmanın temel kazısı sırasında açığa çıktığını belirtmiş ve mozaiklerin Bizans Dönemine ait olduğunu yazmıştır². 1958 yılı Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu çalışmalarındaki yazılarında ise bu mozaikten çok genel hatlarıyla bahsedip, bazı

² Baykal 1950: 58-59

fotoğraflarını yayınlamış ve Bursa Müze Müdürlüğü ile ortaklaşa varılan bir karar sonrasında mozağin koruma altına alındığını, kiliseye ait işaretler taşımadıklarını belirtmiştir³. Ancak 1964 yılı Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu çalışmalarında yine bu mozaiklerden söz eden K. Baykal, bu kez de mozaik döşemenin Bizans Dönemi eseri olmadığını, Roma Valisi Genç Plinus'un sarayına ait "saray mozaikleri" olduğunu yazmış ve mozağin Roma Dönemine ait olduğunu ifade ederek konuyu ilgililerin dikkatine sunmuştur⁴. Ancak anlaşılan o ki, aradan geçen 60 yıllık bir zaman zarfında sanatsal değeri çok yüksek bu eserle K. Baykal'ın dışında kimseler ilgilenmemiş, mozaikler adeta kendi kadeherine terk edilmiştir.

Bu yayın hazırlanırken, fotoğraf çekebilmek için mozaik üzerinde geçmiş yıllarda çimento karılmasından dolayı biriken harçlar ve yıllardan beri üst kısımdan sızan yağmur suları sonrasında oluşan kireç tabakası kısmen de olsa mekanik usulde temizlenmiştir. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Yaprak Dala, Gonca Gülsefa, Gözde Arı ve Mustafa Sepet tarafından gerçekleştirilen bu temizlik işlemi sonucunda şimdiye dek kimsenin haberdar olmadığı motiflerle ilgili yeni detaylara ulaşılmıştır.

Mozaik döşeme, yukarıda bahsedilen iki katlı betonarme evin bodrum katında yer almaktadır. Bodrumun mevcut beden duvarlarının uzunlukları değişkenlik göstermekte ve düzgün olmayan ölçülerdedir. Doğu duvarı 8.20 m., batı duvarı 8.40 m., kuzey duvarı 5.35 m., güney duvarı ise, yamuk bir şekil alıp güneye doğru daralmakta, orta bölümde (kuşlu panoyu ayıran *meander* bordür hizasında) 4.30 m., devamında ise 3.25 m. uzunluğunda sonlanmaktadır. Bodruma doğu duvara dayalı üç basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Basamakların 70 cm. batısında kuzey-güney doğrultuda, 30 cm. kalınlığında yığma tuğladan yarım bir duvar ile bodrum üç bölüme ayrılmıştır. Yapılan bu yarım duvar, panoların arasındaki *giyoşlu* (*guilloche*) bordürün üzerine oturtulmuş ve bodrumun girişi hem koridorlu bir hale getirilmiş hem de farklı üç ana pano adeta bilinçli olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu nedenle mozaik döşemenin anlatımını kolaylaştırmak için, bu suni bölünmeye dayalı olarak üçü de "K" harfi ile başlayan "Koridorlu, Kantharoslu ve Kuşlu" alan tabirlerinin kullanımı tarafımızdan tercih edilmiştir (Çizim 1).

Koridorlu ve kantharoslu panolar bodrumun kuzey yarısında, kuşlu pano ise güney yarısında bulunmaktadır. Kuzey yöndeki bu iki ana pano ile güney kesimin tümünü kapsayan kuşlu pano birbirinden doğu-batı doğrultuda, 38 cm. genişliğinde *giyoşlu* bordür ve 105 cm. genişliğinde iç içe kesişen dairelerden oluşan bezeme ve bu bezemenin kuzey bitişiğine ilave edilmiş 38.5 cm. genişliğindeki *meander* tezyinatlı bordür ile ayrılmıştır. *Meander* tezyinat aynı zamanda kuşlu panonun güney bordürünü oluşturmuştur.

Ancak buradaki mozaik döşeme yalnızca sözü edilen bölümlerden ibaret değildir. Desenlerin mevcut binayı çevreleyen beden duvarlarının altına girdiği gözlenmekte, mozaiklerin olasılıkla evin dışına da taşıdığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Yerkapı mozaiklerinin sınırları, üzerindeki binanın yıkılıp çevresinin açılması sonrasında daha da netleşecektir. Mozaik zeminde yer yer noksan bölümler ve bozulmalar görülmesine rağmen %70-80 oranında iyi korunmuş durumdadır. Ancak noksan bölümlerde *tesseralar* düşmekte ve kaybolmaktadır. Bir an önce ele alınıp restorasyon yapılması gerekmektedir

3 Baykal 1959: 31-33

4 Baykal 1964: 18-20

Resim 1
Yerkapı mozaikleri Koridorlu Alan

Resim 2
Sekiz kollu yıldız desenleri kare, eşkenar
dörtgen ve altıgen şekiller

Koridorlu Alan (Resim 1):

Bu alanda, bodruma inen merdivenlerin ön tarafında olması gereken mozaiklerin hemen hemen yarıya yakını maalesef günümüze ulaşmamıştır. Merkezi motif olarak; 2.58 m. uzunluğunda iki *giyoş* bordür arasında kuzey-güney doğrultuda, kolları 9 x 20 cm. boyutlarında paralelkenar dörtgenlerden oluşan sekiz kollu yıldız desenleri seçilmiştir. Yıldız motifinin kolları arasına ise kendi içerisinde altıgen yapan dört adet 25 x 25 cm. ölçülerinde iç içe dik duran eşkenar dörtgen ile içerisinde *Süleyman düğümü* ve çapraz çizgi desenler bulunan (çapraz çizgili tezyinattan bir adet günümüze ulaşmıştır), 32 x 32 cm. boyutlarında dört adet kare çerçeve ilave edilerek desen zenginleştirilmiştir (Resim 2). Sekiz kollu yıldız desenli merkezi motif, bu alanda, yatay halde doğu-batı doğrultuda üç kez, dikey halde, kuzey-güney doğrultuda ise dört kez tekrarlanmıştır. Desenin doğu sınırı, binanın beden duvarının altında kaldığı için tam olarak izlenememekte yalnızca 1.80 m.lik bölümü görülebilmektedir. Ancak batı, güney ve kuzey sınırlarının belirgin olduğu gözlenmektedir. Batı yöndeki bordür, koridoru oluşturan duvarın altında kalmakta, ancak duvarın diğer tarafından (kantharoslu alandan) izlenebilmektedir.

Resim 3
Kuşlu Alan

Resim 4
Meanderli bordür

Kuşlu Alan (Resim 3):

Doğu, batı ve güney yönlerden binanın beden duvarlarıyla kuşatılmış, olasılıkla da beden duvarlarının dışına taşmaktadır. Kuzey yönden ise, iç içe dikdörtgen ve gamalı haç biçimli ölçülebilir uzunluğu 4.30 m. olan *meander* motifli bir bordürle sınırlandırılmıştır (Resim 4). *Meander* bordür ile güney beden duvarının arası ise 3.85 m. olarak ölçülebilmektedir. Bu alandaki ana pano; merkezinde kuş figürü bulunan iç içe dairevi şeklinin etrafında, uçları bu merkezi dairenin çevresine uyumlu konkav *giyoş* bordürle kuşatılmış 1.70 x 1.80 m. boyutlarında kalkan biçimli dört adet haç motifinden oluşmaktadır. Haç kollarının kesişme noktasında kuş figürlü sekizgen madalyon, kenarlarında da konkav trapez şekiller bulunmaktadır. Bu kalkan biçimli haç motiflerinin aralarında ise, içlerinde damalar ile haç şekilleri yapılmış dört adet baklava dilimli motif yer almaktadır. Bu alanın doğu kesiminde görülen ikinci bir kuş figürlü merkezi dairevi motif ve bazı *giyoş*lu bordür parçaları panonun sadece dört adet kalkanlı haç desenden ibaret olmadığını, *meander* motifli bordürle sınırlanan kuzey yön hariç, aynı motiflerin her yöne doğru tekrarlanarak devam ettiğini göstermektedir.

Kuş Figürlü Merkezi Daire (Resim 5):

Ana panonun merkezini oluşturmaktadır. Dış çapı 62 cm., iç çapı 37 cm. olan ana panonun orta noktasını oluşturmaktadır. Dıştan içe doğru siyah konturlu beyaz, kırmızı ve sarı renkte iç içe dairelerin ortasında beyaz zemin içerisinde, ağaç dalının üstüne tünemiş ve dalı gagalayan güvercin figürlüdür. Güvercinin ayakları kırmızı, vücut hatları ve kanatları siyah renkli olarak belirtilmiş, ağaç dalı ise yeşil olarak gösterilmiştir.

Resim 5
Kuş Figürlü Merkezi Daire

Kalkan biçimli haç desenler (Resim 6):

1.70 x 1.80 m. boyutlarında, merkezi kuş figürlü dairevi şeklin kenarlarında asıl motif olarak işlenmişlerdir. Dört adettir. *Giyöş* bordürlüdür. Haç kollarının uçları konkav olup iki kenarı kuş figürlü merkezi daireye, iki kenarı da *meanderli* bordürün kenarındaki iç içe yarım yuvarlaklardan oluşan tezyinata teğettir. Kalkan şekilli yatay ve dikey haç kollarının birbiri ile kesiştiği orta noktada iç içe sekizgenlerden oluşan kuş figürlü madalyon işlenmiş, kenarları ise konkav trapez şekillerle dizayn edilmiştir. *Giyöş*lu bordürler, madalyonların yer aldığı orta bölümde birbirine alttan ve üstten geçmiş olarak (*antrolac* dizaynda) gösterilmiş, yatay kollardaki *giyöş*lar siyah konturlu yeşil ve beyaz renkler ile dikey kollardaki *giyöş*lar ise kırmızı ve beyaz renkli olarak belirtilmiştir.

Resim 6
Kalkan biçimli haç

Kuş Figürlü Madalyonlar/Armalar (Resim 7):

Haç kollarının kesiştiği noktada 80 x 82 cm. boyutlarında yer alan sekizgen madalyonların içerisindeki kuş figürleri, merkezi dairedeki gibi ağaç dalları üzerine tünemiş olarak gösterilmiştir. Gerek kuş figürlerinde gerekse iç içe sekizgenlerde, kullanılan renkler merkezi dairedeki gibidir. Ancak bu iç içe sekizgenlerde kırmızı ve sarı renk arasına siyah konturlu yeşil renkli bir bant daha ilave edilmiş bu bandın dışına, kırmızı banda doğru beyaz renkli güneş ışınlarını simgeleyen radyal (piramidal) motifler işlenmiştir.

Resim 7
Kuş figürlü madalyon/Arma

Trapez Şekiller (Resim 8):

Haç kollarının dar kenarlarında yer alan konkav trapez şekillerin yükseklikleri 39-41 cm, dar konkav kenarları 27-30 cm, geniş kenarları içe doğru "V" şeklinde kırık 52-54 cm.ler arasında değişen boyutlardadır. Genel olarak farklı renklerde (sarı, kırmızı, beyaz, yeşil ve siyah renklerin sıraları değişmekte) iç içe küçülen boyutlarda tekrarlanan trapezlerden oluşmaktadır. Ancak, çapraz durumdaki iki haç kolunda yer alan trapezler farklı dizaynda işlenmiştir. Bunlardan birinin içi dama motifi ile diğerinin içi ise yatay çizgi desenlerle doldurulmuştur. Olasılıkla duvarların altında kalan ve bizim görme şansına sahip olmadığımız trapezler de bunlara benzemektedir.

Resim 8
Haç Kollarındaki Trapez Şekiller

Baklava Şekilli Motifler (Resim 9):

Büyük boyutlu kalkan biçimli haç kollarının arasında 63 x 123 cm. ölçülerinde beyaz çerçeveli olarak gösterilmişlerdir. Tümü aynı tarzda olup iç kısmı, siyah zemin üzerine sarı, kırmızı, beyaz ve siyah renkli damaların haç biçiminde dizilimi ile oluşturulmuştur.

Resim 10
Doldurma Motifleri

Doldurma Motifleri (Resim 10):

Meanderli bordür ile ana pano arasına, bordürün kuzey bitişiğine paralel biri siyah, biri beyaz olmak üzere iki bant çekilmiş, ana pano ile bordür arasında oluşan boşlukları doldurmak için de beyaz banda bağlantılı, bir alınlık ve bir yarım daire şekilli, üç kez tekrarlanmış (görülebilin) desenler yapılmıştır. Her iki desende dış konturları beyaz renkli çerçeveler ile gösterilmiştir.

Resim 9
Baklava Şekilli Motifler

Üçgen Şeklindeki Alınlık Motifler (Resim 11):

Haç kollarının arasında, tabanı 125 cm., yüksekliği 32 cm. ölçülerinde dıştan içe doğru küçülen boyutlarda beyaz, siyah ve sarı renkte üçgenlerden oluşmaktadır. Bunların ortasında ise, yine iç içe siyah, beyaz ve kırmızı renkli yarım yuvarlak desenler yer almaktadır.

Yarım Yuvarlak Motifler (Resim 12):

Haç kollarının uç noktalarında, tabanı 125 cm., yüksekliği 32 cm. ölçülerinde beyaz çerçeveli, iç içe, küçülen boyutlarda kırmızı, siyah konturlu yeşil ve sarı renkte yarım yuvarlak desenlerden oluşmaktadır. Siyah konturlu yeşil renkli bandın dışına, kırmızı banda doğru beyaz renkte güneş ışınlarını simgeleyen radyal motifler işlenmiştir.

Resim 11
Üçgen şeklindeki Alınlık Motif

Kantharoslu Alan (Resim 13):

Bodrum katın kuzeybatı bölümünde, dört bir tarafından çift sarmallı *giyoş* bordürle kuşatılmış 2.65 x 2.70 m.'ye yakın boyutlarda, siyah konturlu beyaz renkli bir bantla çerçevelenmiş, sekiz adet *antrolac* desenli kare çerçevenin oluşturduğu 1.50 x 1.52 m. boyutlarında sekizgen bir göbek içerisinde iç içe dairelerin ortasında yer alan kantharos formu bir kaptan oluşmaktadır.

Resim 12
Yarım Yuvarlak motif

Kantharos (Resim 13-14):

Sekizgen içerisinde iç içe dairesel şekillerin merkezinde, 78 cm. çapında siyah çemberle kuşatılmış beyaz bir zemin içerisinde, kuzey-güney doğrultuda gösterilmiştir. 64 cm. yüksekliğinde, konturları siyah, ağız çapı 26 cm., kaide çapı 12 cm., konik kaideli, ayak yüksekliği 11 cm. (siyah içi kırmızı), volüt kulplu, karnı geniş (45 cm.) ve keskin profillidir. Karnı ve kaide arası farklı renklerde, ortadaki kırmızı içi beyaz, yanlardaki beyaz, sarı ve yeşil, kenarlar ise, sarı-beyaz içi kırmızı ile gösterilen beş yaprak desenle dizayn edilmiştir. Boyun kısmında ışık-gölge sanatı uygulanarak koyu renkten açığa (alacalı) doğru giden, kenarlarda kırmızı, ortaya doğru sarı ve ortada beyaz renk ağırlıklı *tesseralar* kullanılmıştır.

Resim 13
Kantharoslu Alan

Sekizgen Göbek (Resim 14):

Kantharosu kuşatan siyah çemberin dış tarafı kırmızı ve beyaz renkli ters ve düz dalga motifleri ile çevrilmiş, dalga motifleri ise siyah konturlu beyaz renkli dairevi bir bant ile kuşatılmıştır. Bu dairevi beyaz bant ile sekizgen arasındaki zemin yeşil renkte gösterilmiş ve sekizgenin köşelerine beyaz nokta şeklinde rozetler konmuştur. Sekizgenin kenarlarında beyaz renkli 60 x 62 cm. boyutlarında kareye yakın çerçeveler içerisine *antrolac* desenler yapılmıştır. Bu *antrolac* desenler ile tüm panoyu dıştan kuşatan beyaz kare çerçevenin dört bir köşesine 37 x 105 cm. ölçülerinde baklava dilimi biçimli motifler yerleştirilmiştir. Her yüzeyin ortasına iki *antrolac* çerçeve arasına birer eşkenar üçgen, kenarlara ise ikişer adet alınlık türü iç içe üçgen şekiller (batı yöndeki gözüküyor) yapılarak panoya çarpıcı bir görsellik kazandırılmıştır.

Resim 14
Sekizgen göbek

Antrolac Desenler (Resim 15):

Her yönde ikişer adet olmak üzere, beyaz kare çerçeveli, siyah zemin içerisinde gösterilmiş ve sekizgenin köşegenlerine göre konumlandırılmışlardır. *Antrolac* desenlerin 5 adedi (2 doğu, 1 batı, 1 kuzey ve 1 güney yöndekiler) birbirine benzemekte, 3'ü ise dizayn itibarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Benzer desenler, kare çerçevenin köşelerine uygun, kare formlu, köşeleri oval şeritlerin ilmekler halinde birbirine geçirilmesi ile *Süleyman düğümü* şeklinde oluşturulmuştur. Benzer olmayan *antrolac* desenlerden güney yönde olan *antrolac*, hasır örgüsü şeklindedir. Kuzey yönde olan, dört köşesi düğümlü konkav dörtgen şeride, çapraz durumda birbirine geçmiş, köşeleri oval iki üçgenin dolaştırılmasıyla oluşturulmuştur (Resim 16). Batı yöndeki ise, merkezinde bulunan konkav kare şeklin kenarlarına uyumlu kavis yapan şeritlerin, dairevi şekle alttan ve üstten geçirilmesiyle dizayn edilmiştir (Resim 17).

Resim 15
Antrolac desen

Baklava Dilimi Şekilli Motifler (Resim 18):

Ana panoyu sınırlayan kare çerçevenin dört bir köşesinden başlayarak, ortada bulunan sekizgen şeklin köşegenlerine kadar uzanmakta ve içlerinde saat kordonunu andıran desenleri genel hatlarıyla birbirlerine benzemektedir. Desenler; siyah konturlu, kırmızı zemin içerisinde, ortasında 3'ü eşkenar dörtgen, 1'i kum saati motifli, beyaz renkli merkezi dairevi şekle her iki taraftan bağlantılı

Resim 16
Oval Üçgenli *Antrolac*

Resim 17
Daire ve Konkav Kare Şekilli *Antrolac*

Resim 18
Kare Çerçevenin Köşelerindeki Baklava Motif

Resim 19
İkizkenar Üçgen

Resim 20
Kesişen daireler

değişen sayıda yarım halkalardan oluşmaktadır. Kuzeybatı köşedeki desen, merkezi dairevi şeklin ortasında içi kırmızı-beyaz renkli eşkenar dörtgenden oluşmakta, iki yarım halka bağlantılı ve uçları badem şekillidir. Kuzeydoğu köşedeki desen, merkezi elips şeklin ortasında beyaz renkli eşkenar dörtgenden oluşmakta, dört yarım halka bağlantılı ve uçları topuz şekillidir. Güneybatı köşedeki desen, merkezi dairevi şeklin ortasında sarı renkli kum saati motifinden oluşmakta, üç yarım halka bağlantılı ve uçları top şekillidir. Güneydoğudaki desen, merkezi dairevi şeklin ortası beyaz renkli eşkenar dörtgenden oluşmakta, üç yarım halka bağlantılı ve uçları kırmızı renkli sivri üçgenle bitmektedir.

İkizkenar Üçgenler (Resim 19):

Ana panoyu sınırlayan beyaz kare çerçevenin dört bir yüzeyinin tam ortasında, iki *antrolac* desen arasında yer almaktadır. Siyah konturlu kırmızı zemin içerisinde, ana panoyu kuşatan beyaz kare çerçeveye dayalı taban kısmından üçgenin uç kısmına doğru küçülen beyaz renkli dört adet yarım dairenin birbirine eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Üçgen Formlu Alınlık Desener:

Ana panoyu sınırlayan beyaz kare çerçevenin dört bir yüzeyinin her köşesinde ikişer adet toplam sekiz adet olarak işlenmiştir. Ancak batı yöndeki bir desen temel altında kaldığından görülmemektedir. Sarı renkli *tesseralardan* oluşan üçgen bir çerçeve içerisinde stilize edilmiş bulutlar arasında yarım yuvarlak güneş betimlidir. Bulutlar ve güneş, kendi doğal renkleriyle, beyaz ve kırmızı olarak gösterilmiştir. Betim ile sarı çerçeve arası ise yeşil renkte *tesseralardan* oluşturulmuştur.

Kesişen Daireler (Resim 20):

Bodrumun kuzey yarısında yer alan koridorlu ve kraterli panolar ile güney yarısında yer alan kuşlu panoyu birbirinden ayıran doğu-batı doğrultuda 105 cm. genişliğinde iç içe dört adet, siyah konturlu direnin kesişmesiyle oluşan bir geçiş tezyinatıdır. 29 cm. çapındaki kesişen dairelerin merkezinde bir sıra kırmızı, bir sıra yeşil zeminli kenarları konkav eşkenar dörtgenler yapılmış, bunların içerisinde tümü sarı renkli *tesseralarla*, kenarları konkav eşkenar dörtgen, dikdörtgen ve kare gibi şekiller oluşturulmuştur. Kesişen dört siyah konturlu daire, aynı zamanda dört beyaz yapraklı çiçek desenine de dönüştürülerek, birleşim noktaları beyaz renkli küçük kare biçimli dört *tessera*yla bağlanmış ve bu küçük kareler ise konkav eşkenar dörtgenlerin uçlarını oluşturmuştur.

Mozaiklerin Niteliği Tarihlendirilmesi:

Yerkapı mozaikleri *Opus Tessalatum* tekniğinde yapılmıştır. Bu teknik, aşağı yukarı aynı boyda kesilmiş, siyah, beyaz, sarı, kırmızı ve zeytuni gibi renklerde küp biçimli *tesseraların* dizilimi ile (yoğun olarak geometrik desen) oluşturulmuştur. Yerkapı mozaiklerinde de aynı renklerde 0.5–1.5 cm. boyutlarında, küp biçimli *tesseralar* kullanılmış ancak geometrik desenlere ilave olarak kantharos, *giyoş*, *antrolac*, dalga, ağaç dalı, yaprak gibi bitkisel motifler, *meander* ve kuş figürleri bir arada kullanılarak son derece görsel ve sanatsal bir durum ortaya konmuştur.

Yerkapı Mozaiklerine 1949 yılındaki bir bina inşaatı sırasında rastlandığında, ilk gören kişilerden biri olan yerel tarihçi K. Baykal, yukarıda da söz

konusu edildiği üzere, mozaik döşemenin bazı fotoğraflarını yayımlayıp bazı desenlerinden çok genel hatlarıyla bahsetmiş ve 1950 yılında hazırladığı “Bursa ve Anıtları” kitabında mozaiklerin Bizans Dönemine ait olduğunu belirtmiş, ancak 1964 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu çalışmalarında ise, fikir değişikliğine giderek aynı mozaiklerin Roma Dönemine ait ve Roma Valisi Genç Plinius’un “saray mozaikleri” olduğunu söylemiş ve konuyu ilgililerin dikkatine sunmuştur.

K. Baykal’dan sonra 1970’li yıllarda Bursa Müzesi tarafından irdelenen ancak hakkında herhangi yayın yapılmayan mozaikler, 2001 yılında tarafımızdan yürütülen Büyükorhan, Derecik Bazilikası kazısı sonrasında, desen benzerlikleri nedeniyle incelenip fotoğrafları çekilmiş ve o fotoğraflar bazı yerel yayınlarda kullanılmıştır. Ancak o yayınlardaki tüm alıntılar, K.Baykal’ın bir kaç satırla bahsettiği bir paragraflık bilgi ile sınırlı tutulmuş, hiçbir ilave yorum yapılamamıştır. Bu yayın sırasında ise, mozaikler tarafımızdan ayrıntısıyla incelenmiş, yeni bulgu ve tezyinatlarla rastlanılmış, dönemi ve niteliği tespit edilmiştir.

İlk tespitimiz, Yerkapı mozaiklerinin Roma döneminde yapılmış Plinius sarayına ait mozaikler olmadığıdır. Zira zeminde, Hıristiyanlık inanç sisteminin simgesi olan ve Bizans döneminin ilk evrelerine ait kiliselerde görülen “haç” desenler yer almaktadır. Plinius dönemi “pagan” bir dönemdir ve o tarihlerde haç kutsal bir simge olarak kullanılmamaktadır. Haç’ın dinsel simge olarak Plinius’tan yaklaşık 200 yılı aşkın bir süre sonra, Büyük Konstantinus döneminde yapılan Miliva savaşı sonrasında tarihlerde kullanıldığı bilinmektedir.

1950 yılında K. Baykal, Yerkapı mozaikleri için öne sürdüğü Bizans Dönemine ait teşhisinin doğru olduğunu söylemek olanaklıdır. Ancak 1958 ve 1964 yıllarındaki, bir kilise yapısına ait işaretler taşımadığı yönündeki söylemi ise maalesef hatalıdır. K.Baykal’ın konunun uzmanı olmaması nedeniyle, dinsel semboller içeren özel tasarımlı haç motiflerini görememesi ve bu görüşü belirtmesi gayet doğaldır.

Yerkapı mozaiklerinin bir kilise yapısına ait taban mozaikleri olduğunu gösteren unsurların başında hiç şüphesiz ki “Kuşlu Alan’da” ayrıntılı bir şekilde bahsedilen ve Yerkapı’da özgün bir biçimde tasarlanmış olan madalyonlu kalkan biçimli haçlar ile baklava dilimi biçimindeki şekillerin içerisinde yer alan damalarla oluşturulmuş haç motifleri gelmektedir. Ayrıca gerek kalkan şekilli haç kollarının kesişme noktalarındaki sekizgenler içerisinde bulunan gerekse merkezi daireler içerisinde yer alan ağaç dalı üzerine tünemiş kuş figürlerinin tıpa tıpa benzerinin Büyükorhan Derecik Bazilikasında görülmüş olması da, aynı bölgede, aynı dönemlerdeki dinsel yapılarda kuş figürlü tezyinatların tercih edildiklerini gösteren diğer bir husustur.

Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, Yerkapı’daki mozaik tabanın etrafında orijinal yapıya ait hiçbir yapı elamanı görülmemesine rağmen, zeminde yer alan devasa ölçülerde ve merkezi motif durumundaki kalkan biçimli haç şekiller ile bunların arasındaki baklava şekiller içerisinde yer alan damalarla oluşturulmuş haç motifleri kilise yapılarında görülen bezeme unsurları olarak dikkat çekmektedir. Olasılıkla bu mozaik taban da bir kilise yapısına aittir. Ancak panolardaki motiflerin duruş yönleri bu yapının doğu-batı yönünde olmayıp, istisnai durum arz eden kuzey-güney doğrultudaki kiliselerden olduğuna işaret etmektedir. Bunun nedeni, doğu kesimde yapı için yeterli alanın olmaması ve hemen birkaç metre mesafede şehir surununun bulunmasıdır. Bazilikal planlı olduğu tahmin edilen bu yapının sekiz kollu yıldız ve kantharos motifleri ile dizayn edilmiş kuzey bölümü narteks, kalkan biçimli ve kuş figürlü güney bölümü ise naos olmalıdır. İki panosu gözükken narteks ise, aslında üç panodan ibaret olmalı,

sekiz kollu yıldız desenli panonun doğuda, kantharoslu panonun ortada, batı kesiminde de şu anda görülemeyen ama sekiz kollu yıldız desenli panoya benzer başka bir panonun var olduğu düşünülmelidir. Bu yönüyle, Yerkapı'daki taban mozaiklerinin 2001 yılında kazısını yaptığımız Derecik Bazilikasının plan ve mozaiklerine benzerliği söz konusudur⁵. Derecik Bazilikasının da narteks bölümünde, ortada kantharoslu pano olmak üzere üç pano görülmüş ve kesişen daireler narteks ile naos arasında geçiş tezyinatı olarak dikkat çekmişti. Burada da kesişen iç içe daireler, olasılıkla mekanları birbirinden ayıran narteks ve naos arasındaki geçiş tezyinatıdır.

Yerkapı mozaiklerin tarihlendirilmesinde, Hıristiyanlık inanç sisteminin simgesi olan ve Bizans Döneminin ilk evrelerine ait kiliselerin tabanlarında görülen haç motifleri, oktogonal (sekizgen) pano, bu panonun madalyonunu oluşturan kantharos formu kap, *meander* ve *giyoş* bordürler ile kuş figürleri kriter alınmıştır. Buradaki kalkan şekilli haç motiflerinin form olarak bir benzeri Suriye'de, Deir el Adas'ta, Saint Georges Kilisesinde bulunmakta ve bu kilise 7 yy. sonu 8 yy'ın başlarına tarihlenmektedir⁶. Yerkapı mozaiklerinde Kantharoslu alandaki sekizgen (oktogonal) pano, genel hatlarıyla Derecik Bazilikasının naosundaki çarkıfelek madalyonlu panoya, İstanbul Saraçhanede, M.S. 5.yüzyıla tarihlenen Geç Roma Villasının Euphrasis ve Poimen figürlü panellerine⁷, Kos'ta M.S. 5. yy'ın ilk yarısına tarihlenen evin *Tyche* madalyonlu üçüncü paneline⁸, sekizgen madalyonda yer alan kap ise, Kos'daki evin ikinci panelinde yer alan volüt kulplu kantharoslu mozaiklere, Derecik bazilikasında narteks'in orta bölümündeki kantharos'a ve Kuzey Suriye'de M.S. 5 - 6. yy tarihlenen Hır Esh-Sheikh Bazilikasında amphora olarak tanımlanan metal görünümlü kaplara⁹ oldukça yakın benzerlikler göstermektedir. Ayrıca, Hır Esh-Sheikh Bazilikasında da görülen *giyoş*lu bordür, gamalı haç merkezli ve yanında dikdörtgen şekilden ibaret *meander*li bordür ile oktogonal panoya ilişik kuş figürlerinin Yerkapı mozaikleri ile olan yakın benzerliği de dikkat çekicidir. Bu kuş figürlerinin Derecik Bazilikasında da görülmesi geleneksel tarzın farklı coğrafyalardaki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, Yerkapı mozaiklerinin M.S. 5-6. yy arasına tarihlenen Kos, Derecik ve Hır Esh-Sheikh Bazilikası örnekleri ile M.S. 7-8. yy.lara tarihlenen Saint Georges kilisesiyle aynı gelenekte üretildikleri görülmektedir. Tarihlenebilir diğer buluntuların eksikliği de göz önünde bulundurulduğunda, Yerkapı mozaiğini; Saint Georges kilisesi ile Kos'taki ev, Derecik ve Hır Esh-Sheikh Bazilikaları arasında bir tarihe, M.S. 6-7. yy.lar arasına tarihlemek olanaklıdır.

Osmangazi Mahallesindeki Mozaik:

Bugünkü Bursa kentinin çekirdeğini oluşturan Prusia ad Olympum antik kentini kuşatan surların kuzeybatı ucunda, resmi ve dini günlerdeki kutlamalara yönelik top atışlarının yapıldığı yer olması nedeniyle, halk arasında "Top-hane" olarak adlandırılan mevkide, Osmanlı Devletinin kurucusu Osmangazi ve oğlu Orhangazi'ye ait türbelerin yer aldığı alanda, Orhangazi Türbesinin zeminini oluşturmaktadır. Mozaikler, Bizans döneminde burada var olan, Ioannes (Yahya), Saint Elia (Aziz İlyas), Davut Manastırı gibi isimlerle anılan bir kilise

5 Okçu 2007: 37-44.

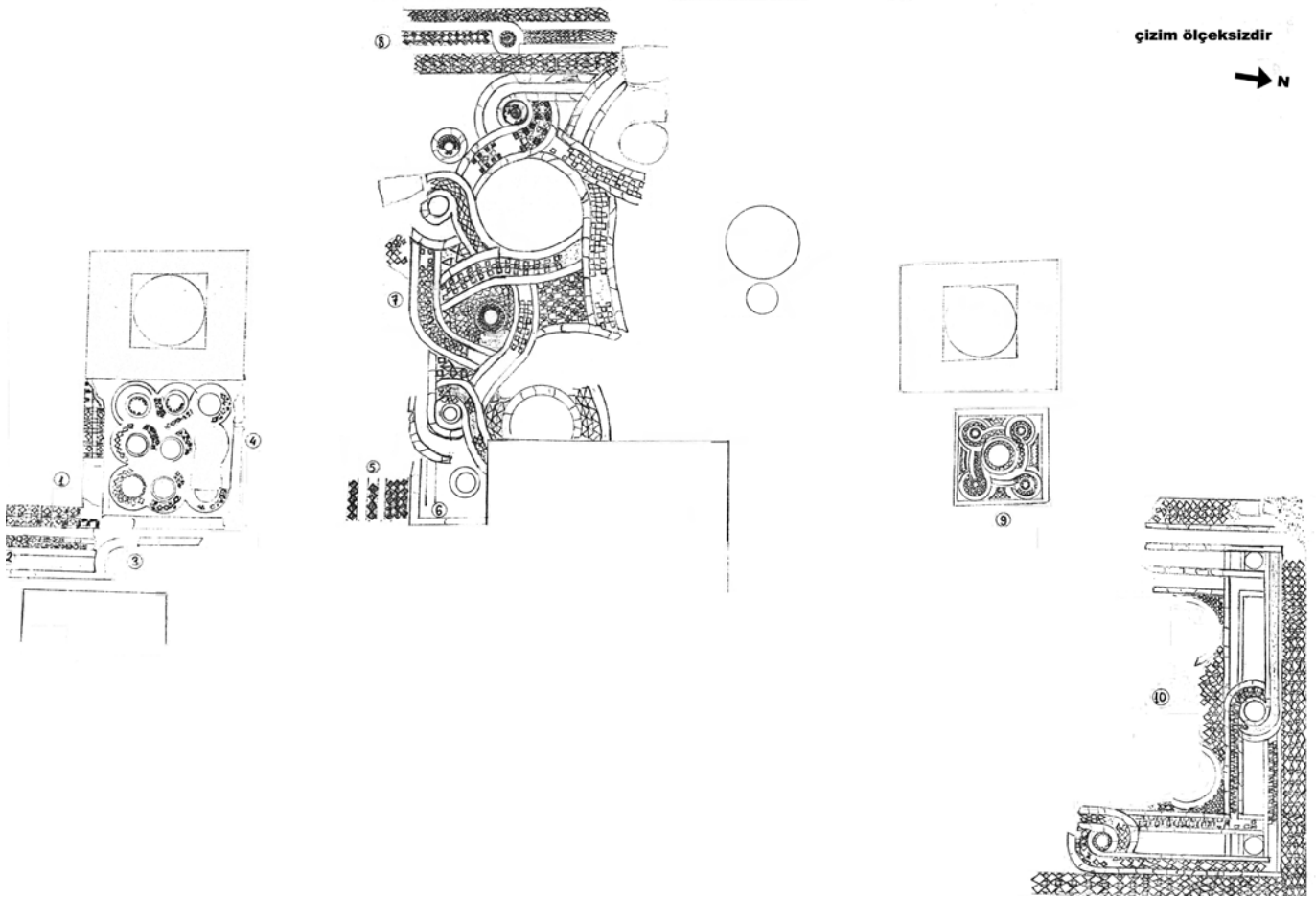
6 Donceel-Voute 1988: 51 fig. 24

7 Parrish 2007: 17-26 fig. 9-10

8 Brouscari 1997: 65-77.

9 Donceel-Voute 1988: 124 fig. 86,94

yapısına aittir. Bu yapıdan değişik tarihlerde Bursa'yı ziyaret eden Arap seyyah İbni Batuta (1325-1349), İstanbul elçiliği papazı Stephan Gerlach (1573-1578), seyyahlar Jacop Spon-George Wheler (1674-1675), İtalyan rahip Dominique Setsini (1779), tarihçi Hammer (1804), W.J.Hamilton (1835), Charles Texier (1834-1837), tarihçi Albert Gabriel ve katolik papaz Bernardin Menthon gibi tarihçi, seyyah ve din adamları söz etmiş ve türbeye dönüştürülen yapının kiliseye ait izler taşıdığını belirtmişlerdir¹⁰. Günümüzdeki görünümünü 1855 depreminden sonra Osmanlı Sultanı Abdülaziz zamanında (1868) almış olan yapının orijinini yansıtan tek husus hiç şüphesiz ki tabanındaki mozaiklerdir.

Bugünkü türbenin zemini büyük oranda, bu eski kiliseye ait *insitu* durumda renkli veya beyaz mermerlerden oluşan dikdörtgen çerçevelerle kaplıdır. Orijinal zeminin bozulmuş olduğu alanlarda yer yer düzgün olmayan onarımlar yapıldığı görülmektedir. Dikdörtgen çerçeveler, bazen renkli mermerden olup içi beyaz, bazen de bunun negatifi durumundadır. Orhan Gazi ve Osmanlı hanedanına ait diğer mezarları batı ve kuzey yönden kuşatan mozaikler ise, *opus sectile* formunda *antrolac* tezyinatlı şeritler ve bordürlerden oluşmaktadır. Yapıldığı dönemin tarihsel ve kültürel özelliğini yansıtan bu mozaik döşeme ne yazık ki her geçen gün aşınmakta ve düşen *tesseraları* nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. İvedilikle gözden geçirilerek restore edilmesi gereken bu sanat eserinin kendine özgü tezyinatı ise, aşağıda bahis edileceği üzere son derece göz alıcı olup ince detaylar içermektedir. O detaylar şöyledir:

Çizim 2

¹⁰ Eyice 1962: 131-148.

Resim 21
Ters "L" durumundaki Bordür

L Biçimli Bordür:

Türbe içerisine girildiğinde ilk göze çarpan mozaik, kapının 120 cm kuzey-batı çaprazında, kapıya doğru ters "L" şeklinde köşe yapmaktadır (Resim 21, çizim 2.1). Ortası beyaz renkli karelerden oluşan haç motifli bu bordür 10 cm. genişliğinde olup kuzey-güney doğrultuda 134 cm. sonra köşe yaparak (köşe noktasındaki tesseraları kayıp) batı yönde 130 cm. kadar daha devam etmektedir. Bu bordüre doğu yönden bitişik ikinci bordür opus sectile formulu, iki mermer şerit arasında 7 cm. genişliğinde ve iki sıra halinde kare ve dikdörtgen taşlar arasında baklava biçimli taşların dizilimi ile oluşturulmuştur (Çizim 2.2). İkinci bordürün sağ kenarına yerleştirilen siyah renkli mermer bir şerit ise, Nilüfer Hatun mezarının başucundan başlayarak doğu yönde devam eden deforme olmuş durumdaki bir panonun varlığına işaret etmektedir (Çizim 2.3). Ancak günümüze yalnızca bir sıra mermer ve bir sıra kare, kum saati ve baklava şekilli birkaç tesserası ulaşabilmiş bu pano, olasılıkla Nilüfer Hatun'un mezarının yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Bu durum, türbe içerisinde mezarların bulunduğu doğu kesimde mozaik bezemenin var olduğunu ancak günümüze ulaşmadığını göstermektedir.

Büyük Antrolac Çerçeve (Resim 22):

Haç tezyinatlı, kapıya doğru ters "L" yapan bordürün doğu-batı doğrultudaki parçasının kuzey bitişiğinde 122x128 cm ebatlarında, kareye yakın mermer bir çerçeve içerisinde kısmen deforme olmuş durumdadır (Resim. 23, çizim 2.4). Bu tezyinat, üç adedi seçilebilir durumda, 19 cm. çapında toplam dokuz adet yuvarlak plakanın çevresi, iki mermer şerit arasında eşkenar dörtgen ve araları siyah üçgen biçimli tesseralarla ilmek şeklinde sarılarak oluşturulmuştur. Plakaları sarı mermer şeritlerin kesişme noktalarında ve deseni kuşatan mermer çerçevenin köşelerinde üçgen biçimli doldurma motifleri (5 adedi seçilebiliyor) bulunmaktadır. Bunların da içleri kırmızı ve yeşil renkli üçgen taşlarla dizayn edilmiştir.

Resim 22
Büyük antrolac çerçeve

Mermer çerçeveli *antrolac* tezyinattan 70 cm. kuzeyde, doğu-batı doğrultuda, 32 cm genişliğinde bir sıra mermer, bir sıra eşkenar dörtgen biçimli mozaiklerle dizayn edilmiş toplam dört şeritten oluşan küçük bir bordür parçası mevcuttur (Çizim 2.5). Söz konusu bordürün batı tarafı tamamen yok olmuş, kuzey kenarı ise 16 cm genişliğinde üç sıra eşkenar dörtgen desenli bordür parçası ile sınırlanmıştır. Bu 16 cm.lik bordürün de batı kesimi önemli ölçüde deforme olmasına rağmen batıya doğru aynı aksta küçük bir parçasının daha mevcut olduğu görülmektedir. Bu bordür parçaları, "L" şeklinde köşesi gözüken ve türbe içerisinde günümüze kadar koruna gelmiş mermer şeritli en büyük *antrolac* dizaynı panoyu sınırlamaktadır (çizim 2.6-). Ana pano olarak adlandıracağımız bu merkezi motif (Resim. 23, çizim 2.7), bugün doğu-batı doğrultuda dar bir alanda izlenebiliyor olmasına rağmen aslında elde kalan bordür çizgileri ve *antrolac* tezyinatı oluşturan renkli kaplama taşları takip edildiğinde kare veya kareye yakın bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu panonun doğu ve batı bordürlerinin arasındaki ölçülebilir mesafe 3.75 m.dir. Aynı oranın kuzey yönde de söz konusu olabileceği tahmin edilmektedir. Zira, günümüzde görünür durumdaki ana panoyu oluşturan iki plakadan biri olan ve Orhangazi'ye ait mezarın başucunun alt kısmında kalan 65 cm. çapındaki plaka ile bunun batısında yer alan 98 cm. çapındaki yuvarlak kesitli koyu yeşil renkli mermer plakanın 85 cm. kuzeyinde aynı nitelikte 68 cm. çapında üçüncü bir plakanın varlığı bu kanıyı güçlendirmektedir. Bu üçüncü plaka, tıpkı diğer iki plaka gibi ana panoyu tamamlayan bezeme unsuru olmalıdır. Ancak bu plakanın çevresini kuşatması ve kompozisyonu tamamlaması gereken mozaik şeritler maalesef günümüze ulaşmamıştır.

Günümüze ulaşan, doğu-batı doğrultudaki tezyinatı kalmış ana pano, $\frac{1}{4}$ 'ü Orhangazi'ye ait mezarın başucunun alt kısmında kalan 65 cm. çaplı yuvarlak kesitli mermer plaka ile başlamaktadır. Orta bölümde, mozaik şeritlerin arasında oluşan içi dama motifli konkav dörtgen ve içi radyal üçgenlerle desenli konveks üçgenle zenginleşmektedir. *Antrolac* tezyinatın merkezini oluşturan üç düğümlü 98 cm. çapında renkli mermer plaka ile batıya doğru 3.75 m. devam ederek kuzey-güney doğrultuda üç sıra mozaik şeritle takviyeli, mermer şerit düğümlü ölçülebilir uzunluğu 163 cm. olan bir bordürle sonlanmaktadır.

Ana Pano (Resim 23):

Üst paragrafta da belirtildiği gibi, bir bölümü Orhangazi'ye ait mezarın altında kalan, 65 cm. çapındaki siyah ve koyu yeşil damarlı plaka ile başlamaktadır. Bu renkli plakanın çevresi beyaz mermer bir kuşakla çevrilmiş, bu çerçeve ise üç sıradan ibaret üçgen formlu yeşil ve kırmızı renkli mozaiklerle kuşatılmıştır. Ancak kuşak büyük oranda noksan olup dairevi şekli tamamlayamamaktadır. Bu bezemenin güney kesimi, volüt biçimli şerit ile sarılmış *antrolac* bir düzenlemeden oluşmaktadır. *Antrolac*'ın düğüm kısmını oluşturan koyu yeşil yuvarlak taşın çevresi üçgen taşlarla (deforme olmuş) doldurulmuş, bunu kuşatan şeridin kenarları ise koyu yeşil ortası kırmızı renkli baklava dilimi biçimli taşlarla dizayn edilmiştir. Bu şeridin orta kısmı noksandır ve noksan kısımda kiremit tozu katkılı horasan harç gözükmektedir. Bu da *tesseraların* horasan harcın üzerine dizildiğini göstermekte ve buradaki mozaiklerin yapım tekniği hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu bezemeden ana panonun merkezini oluşturur ve zeminde görülen en büyük çaplı yuvarlak (98 cm.) plakaya geçişte, bu plakanın doğu kenarını saran mozaik şeride teğet durumda, 29 x 29 cm. ebatlarında kenarları konkav bir kare şekil içerisindeki koyu yeşil ve kiremit kırmızısı renkli kare şekilli taşlardan oluşan bir dama motifli bulunmaktadır. Dama motifinin güneyinde ise iki mermer şerit arasında bir oyun zarının beşinci yüzü şeklinde (dört yeşil kare şeklin ortasında bir kırmızı kare) dizayn edilmiş mozaik bir bantla ayrılmış

Resim 23
Ana Pano

konveks biçimli bir üçgen yer almaktadır. Konveks üçgenin içi, merkezindeki yuvarlak kesitli kırmızı renkli taşın etrafı kırmızı, koyu yeşil, sarı ve beyaz üçgen kesimli taşlarla merkezden dışarıya doğru radyal biçimde genişleyip 36 cm çapında bir daireye dönüşen bir düzenlemeye sahiptir. Bu üçgenin doğu ve batı köşeleri noksan olup görülebilen güney köşesi büyük ebatlı üçgen taşlarla doldurularak merkezdeki dairevi radyal motifi üçgenin köşesine uygun bir tarzda tamamlamaktadır. Ana pano bu iki doldurma motifi ile oldukça zenginleştirilmiştir. Ana panonun merkezi, 98 cm. çapındaki koyu yeşil renkli yuvarlak mermer plakaya iki mermer şerit arasında bir mozaik bantla bağlantılı üç düğümlü (batıda olan düğümü belirgin, güney yöndeki deformasyona uğramış, kuzeydeki ise tamamen yok olmuş durumda) *antrolac* düzenlemeden oluşmaktadır. Mermer düğümleri saran mozaik şeritlerin, güney yönde yaklaşık $\frac{1}{4}$ oranındaki bölümü, üç sıra (bazen iki yeşil arasında kırmızı, bazen iki kırmızı arasında yeşil) baklava dilimi ve bunların aralarındaki beyaz karelerden oluşmakta, diğer kısımları ise yukarıda dama ve konveks üçgen motifleri anlatılırken değinilen 5 kare noktalı mozaik şerit gibidir. Ancak buradaki mozaik şeritlerin orta kesimde kullanılan kare şekilli taşlar bir kırmızı bir sarı olarak değişkenlik arz etmekte, köşe taşları arasında ise siyah ve kırmızı baklava dilimi biçimli taşların kullanıldığı gözlenmektedir.

Antrolac tezyinatın güneybatı ve güneydoğu köşelerinde yuvarlak kesitli mermer çerçeveli iki rozet, bordür köşeleri için doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Bu rozetlerden güneybatı köşedekinin ($\frac{1}{2}$ si mevcut) merkezinde bulunan 10 cm. çapında koyu yeşil renkli taşın çevresi sarı, beyaz, koyu yeşil, siyah üçgen taşlarla radyal biçimde dizayn edilmiştir. Güneydoğudaki ise bezemesiz görünümde olup olasılıkla geçmişte var olan renkli taşları günümüze ulaşmamıştır.

Opus Sectile Bordür (Resim 24):

Ana panoyu batı yönden sınırlayan bu bordür, kuzey-güney doğrultuda mermer düğümlü ve üç sıra mozaik şerit takviyelidir. 50 cm. genişliğinde, günümüze kalan uzunluğu 163 cm. olarak ölçülebilmektedir. Mermer düğümlü şeridin merkezinde bulunan dalgalı kırmızı renkli yuvarlak taşın çevresi siyah ve beyaz

Resim 24
Ana panoyu sınırlayan *opus sectile* bordür

renkli ters ve düz üçgen kesimli mozaiklerle kuşatılarak rozet şekline dönüşmüştür. Rozet motifinin her iki tarafında mevcut mozaik şerit birbirinden farklı olup güneyindeki mozaik kuşak, iki kırmızı iki siyah renkli baklava dilimi biçimli taşlar ile aralarda oluşan sarı ve beyaz renklerde yine baklava dilimi biçimli taşlarla dizayn edilmiş, kenarlarda ise sarı ve beyaz renkli üçgenlerle doldurulmuştur. Kuzeyindeki kuşak ise, aynı renklerde, diğerine göre bir sıra daha fazla baklava motifleri ilave edilerek aynı tarzda yapılmıştır. Bordürün iç tarafında ana panoyu sınırlayan mozaik şerit, kırmızı ve koyu yeşil renkli üç sıra baklava dilimli motif ile bunların aralarında oluşan siyah, koyu yeşil, kırmızı ve turuncu renkli karelerle şekillendirilmiş, karelerin çevresi sarı renkli üçgenlerle doldurulmuştur. Bordürün dış tarafındaki şerit ise, iki bölümden ibaret olup kuzey kesimi, ortası beyaz kenarları bir sıra kırmızı baklava dilimleri ile güney bölümü ise, bir sıra koyu yeşil renkte eşkenar dörtgen dizisi ve aralarda oluşan renkli üçgen kesimli taşlarla dizayn edilmiştir.

Resim 25
Küçük *antrolac* çerçeve

Küçük *Antrolac* Çerçeve (Resim 25):

Orhangazi mezarının 2 m. kuzeyinde mezarın başucu hizasında, türbenin kubbesini taşıyan kuzeybatıdaki sütun kaidesine 35 cm. mesafede, kareye yakın, 70 x 75cm. boyutlarında beyaz mermer bir çerçeve içerisindeki *antrolac* bir düzenlemedir. Bu *antrolac*, dört düğümlü olup merkezinde koyu yeşil ve siyah damarlı, yuvarlak kesitli bir plakanın etrafını ilmek şeklinde kuşatan mozaik bezekli mermer şeritlerden oluşmaktadır. Merkezi yuvarlak plakanın etrafı bir sıra yeşil ve beyaz renkli (bazen siyah, kırmızı da var) ters ve düz üçgen kesimli *tesseralar*la çevrelenmiştir. Benzer uygulama düğümlerin ortalarında bulunan kırmızı renkli yuvarlak taşların çevresinde de (bunlardan 3'ü seçilebilir durumda) gözlenmektedir. *Antrolac* düzenlemeyi oluşturan mermer şeritlerin ortalarında volüt biçimli mozaik şeritler yer almakta ve bunlardan çapraz konumda olan ikişer desen birbirine benzemektedir. Benzer desenlerden ikisi, bir sıra koyu yeşil renkte eşkenar dörtgen dizisi ve bu dizinin aralarında oluşan beyaz renkli kum saatleri ile siyah üçgen kesimli taşlardan, diğer ikisi ise, iki sıradan ibaret, bir kare bir eşkenar dörtgen (baklava) biçimli taşların dizilimi ile oluşturulmuştur. *Antrolac* desen ile bu deseni kuşatan mermer çerçeve arasında doldurma motifleri olarak kullanılan, köşelerde dört üçgen, ortada iki konkav trapez ve iki kesik konik üçgen bezemeye zenginlik katmaktadır. Konkav trapezlerin içerisine dikdörtgen mermer bir plaka konmuş (bir plaka net, diğeri değil), plakanın çevresi açık ve koyu renkli ters ve düz üçgenlerle bezenmiştir. Bir kenarı kesik konik üçgenler ise, ortasına konulmuş büyük üçgen kesimli tek bir taş ile dört küçük üçgene dönüştürülmüştür. Bu üçgenlerin ortalarına da kırmızı renkli yine tek bir üçgen taş konarak kenarlarda ters ve düz daha küçük üçgenler (siyah-beyaz, bazen de siyah-sarı) meydana getirilmiştir. Çerçevenin köşelerinde oluşturulan dört üçgen şekilden çapraz konumda olanlar birbirine benzer şekilde dizayn edilmiştir. Bunların iç kısımları ikisi üç sıra, sarı, beyaz, kırmızı renkte, ikisi ise dört sıra siyah, yeşil beyaz renkte ters ve düz üçgen kesimli taşlarla doldurulmuştur.

Bordürlü Pano (Resim 26):

Türbenin kuzey bölümde, eski kilise yapısından günümüze *insitu* durumda ulaşan *opus sectile* zeminin bir bölümünü oluşturan bu pano türbenin kuzey beden duvarına 172 cm. mesafede, orta pencerenin karşısında bulunmakta ve 2.50 m. x 3.70 m.boyutlarında dikdörtgen bir alanı kapsamaktadır. Buradaki tezyinat, mozaik bir bordürle kuşatılmış, kırmızı ve alaca renkli kaplama

Resim 26
Bordürlü Pano

taşların düğümlü mermer çerçeveler içerisinde gösterilmesiyle oluşturulmuştur. İki mermer şerit arasından mozaik kuşak geçirilerek dizayn edilen düğümlü mermer çerçevelerin kuzey ve doğu yönlerde olanları günümüze bozulmadan ulaşmış, diğer kısımları ise deformasyona uğramıştır. Mermer çerçevelerin keşişme noktalarında kare şekilli metoplar oluşturularak içerisine yuvarlak kesitli alaca renkli taşlar konmuştur. Bu çerçevenin içerisinde ise olasılıkla *antrolac* bir düzenleme merkezi motif olarak kullanılmıştır. Ancak bu merkezi motif büyük oranda deforme olduğundan günümüze ulaşmamıştır.

Mozaik bordür, beyaz mermerden üç sıra eşkenar dörtgen arasına yerleştirilen iki sıra yatay durumda kare kesimli mermer *tesseralar* arasında oluşan siyah renkli üçgenlerden oluşmaktadır. Bordürün genişliği değişkenlik arz etmekte, kuzeyde 18 cm., batıda 15 cm., doğuda ise 15-20 cm. arasında değişmektedir. Bu mozaik bordür desenlerinin bir benzeri, düğümlü mermer çerçevenin içerisinde trapez şeklinde tekrarlanmıştır. Bu trapez, olasılıkla *antrolac* düzenlemeli ana panonun (günümüze ulaşmamış) etrafındaki doldurma motifidir. Zira mermer çerçevenin iç köşelerinde görülen deformasyona uğramış haldeki oval biçimli iki mermer şerit, bu alanda bir *antrolac* düzenlemenin varlığına işaret etmektedir. Mermer çerçeve içerisinde kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerde yer alan üçgen şekiller ise diğer doldurma motifleri olarak göze çarpmaktadır. Bunlardan kuzeybatı köşedeki üçgenin iç kısmında kırmızı ve yeşil renkli taşlar ile dama motifi işlenmiş, kuzeydoğudaki bir kenarı konkav üçgenin içi ise aynı renklerde kare şekiller arasında eşkenar dörtgenlerle dizayn edilmiştir. Ana panoyu kuşatan mermer çerçevelerin arasındaki mozaik şeritlerden batı çerçevedeki, bir sıra kırmızı renkli yatay halde eşkenar dörtgen biçimli taşın dizilimi ve bunların aralarında oluşan siyah ve beyaz renkli üçgen biçimli taşlardan oluşmuştur. Diğer kısımlar ise, iki sıra halinde kırmızı, sarı, koyu yeşil, siyah ve beyaz renkli kareler ile bunların arasında oluşan kum saati motiflerinin art arda tekrarlanmasıyla meydana getirilmiştir.

Orhangazi Türbesindeki Mozaiklerin Niteliği ve Tarihlendirilmesi:

Olasılıkla yarısından az kısmı günümüze ulaşmıştır. Buna rağmen yapım tekniği ve tezyinatı hakkında bilgi edinilebilir durumdadır. *Opus Sectile* formunda izler taşımaktadır. Desenler; dikdörtgen, eşkenar dörtgen (baklava) ve üçgen biçiminde kesilmiş kırmızı ve yeşil porfir, siyah ve kırmızı kalker, serpantin bresi, turuncu traverten gibi 0.5-3/3.5 cm. arasında değişen boyutlarda *tesseralardan*

oluşan şeritlerin mermerler arasında dolaştırılmasıyla meydana getirilmiş *opus sectile* bordür ve *antrolac* biçimli düzenlemelerdir.

S. Eyice, Orhangazi Türbesinin içindeki mozaiklerin *insitu* durumda, *antrolac* şeklinde birbirine girift renkli taş şeritlerinden meydana geldiğini, bu şeritlerin çerçevelediği yuvarlak renkli levhaların aralarda küçük mozaiklerden oluşan bir tezyinat olduğunu, zeminin Bizans sanatına özgü dikdörtgen şeklinde mermer levhalar ile kaplandığını ve bu tür döşeme tezyinatlarına İznik'te Koimesis Kilisesi ile Ayasofya Kiliselerinde, Trabzon'da Ayasofya Kilisesinde, İstanbul'da İmrahor, Zeyrek, Fenari İsa camileri gibi eski kiliselerde ve Ayasofya Kilisesinde bulunduğunu, bugünkü türbenin eski kilisenin vaftiz veya martyrion binası olabileceğini belirtmiş, kilisenin ilk yapılış tarihinin M.S. 5-6. yüzyıllara ait olduğunu açıklamış ve "mozaik kompozisyonun asli yerinde yani *insitu* olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir" demiştir¹¹.

Y. Demiriz ise "Örgülü Bizans Döşemeleri" adlı kitabında Orhangazi Türbesindeki mozaiklerden bahsetmiş ve buradaki döşemeyi, benzer örnekleri ve çok gelişmiş örgülü kompozisyonu dikkate alınarak orta Bizans dönemine, M.S. 9. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyıl arasına tarihlenen doğru olacağını belirtmiştir¹².

Gerek S. Eyice ve Y. Demiriz'in mozaiklerle ilgili farklı tarih içeren görüşleri, gerekse seyyahların bahsettiği mimari kalıntıların günümüze kadar ulaşmamış olması ve korunan mozaiklerin çok küçük kısımlar halinde kalmış olması nedeniyle, Orhangazi Türbesindeki eski kilise yapısına ait mozaikleri tam olarak tarihlenmek olanaksızdır. Ancak S. Eyice'nin vurguladığı, benzerlerini Trabzon, İznik ve İstanbul Ayasofya Kiliselerinin zeminlerinde gördüğümüz *antrolac* desenler incelendiğinde Orhangazi Türbesindeki mozaiklerin onlarla aynı dönemden olduğunu söylemek olanaklıdır.

Resim 27
Zodiac Kuşaklı Mozaik ve
Merkezindeki Sol Betimi

Molla Gürani Mahallesindeki Mozaik:

Prusia Ad Olympum antik kentinin güney kesimindeki Fetih Kapısına takriben 80-100 m. mesafede, 5009 Ada, 2-3-4 parselde, Bursa Müze Müdürlüğü'nün 2003-2004 yıllarında yapmış olduğu sondaj kazılarında açığa çıkarılmıştır. Ancak merkezi motif durumundaki *Sol* betiminin aynı yıl içerisinde çalınması üzerine, kalan mozaikler güvenlik gerekçesiyle 2009 yılı Nisan ayında bulunduğu yerden alınarak Bursa Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiştir.

5009 no.lu adanın değişik parsellerinde parçalar halinde görülen mozaik tabanın ana panosu, kuzey-güney doğrultuda, ortasında güneş tanrısı *Sol* betimi bulunan zodiac kuşak ve köşelerinde kadın büstü personifikasyonları ile gösterilen mevsimlerden oluşmaktadır. Bu mozaik taban, sanat, estetik ve kompozisyon açısından oldukça ünik bir örnek teşkil etmektedir. Ancak hakkında bilimsel kazı raporu yayımı bulunmayan bu mozaiklerden Prusia Ad Olympum antik kenti sınırları içerisinde kalması ve yazımızın bütünlüğünü teşkil etmesi nedeniyle yalnızca tanıtım amacıyla bahsedilecektir.

Ne tür bir yapının tabanını oluşturduğu kazıyı yürüten Bursa Müzesi uzmanları tarafından da tam olarak saptanamayan bu mozaik döşemenin sinagog veya bir hamam yapısına ait olduğu tahmin olunmaktadır. Yerkapı Mozaikleri gibi siyah, beyaz, sarı, kırmızı ve zeytuni yeşil gibi renklerde *tesseralar* kullanılarak *Opus Tessalatum* tekniğinde yapılmıştır. Merkezindeki *Sol* betimi, zodiac kuşağı

11 Eyice 1962: 144

12 Demiriz 2002: 20

Resim 28
İkizler Burcu

Resim 29
Oğlak Burcu

ile çevrilmiş olan ana pano, sarı ve kırmızı renkte iç içe kare çerçeve içerisinde gösterilmiştir. Kare çerçeve ise, *meander* motifli bir bordür, yürek biçimli sarmaşık yapraklı bir kuşak ve en dışta da ortası beyaz birbirine paralel iki siyah şerit ile sınırlanmıştır.

Sol betimi (Resim 27), kenarları beyaz konturlu kırmızı renkli dairenin ortasında yeşil zemin içerisinde, haleli, ışınsal taçlı, 2/3 oranında cepheden büst olarak gösterilmiştir. Oval yüzlü, iri burunlu, kalın boyunlu olarak betimlenmiştir. Her iki omzunda fibula ile tutturulan *palladium* giyimlidir. *Sol* betimini sınırlayan dairevi şekil, ayları temsilen 12 adet dalga motifli bir bantla çevrilmiştir. Dalga motifli bandın çevresinde ise zodiac kuşak işlenmiştir.

Burçlar (Resim 28-29-30); çoğunluğu (9 adet) günümüzde de kullanılan boğa, aslan, oğlak, koç, akrep gibi hayvan figürleri ile simgelenmiştir. Başak burcu, *Demeter (Ceres)* personifikasyonu ile ikizler burcu *Herakles* ve *Musa Kalliope* ile, terazi burcu, Apollon ile, yay burcu ise elinde yaya tutan kentaur ile ifade edilmiştir. Kentaur dışındaki mitolojik figürler, "*Sol*" betiminin doğu yönünde konumlanmıştır. İkizler burcunu temsilen tanrı *Herakles* ve *Musa* birlikte ve ayakta gösterilmiştir (Resim 28). *Herakles*, çıplak, sağ elinde budaklı sopasını tutmaktadır. *Kalliope* ise, *khiton* ve *himation* giyimli olup elinde lir tutmaktadır. Başak burcu (Resim 27) tanrıça *Demeter* ayakta, *khiton* ve *himation* giyimli başını sağa çevirmiş, sağ elinde asa, sol elinde tuttuğu nesne tam olarak seçilememektedir. Terazi burcu (Resim 27); ayakta yarı çıplak, omzundan pelerin sarkan, sağ elinde terazi tutan *Apollon* olarak gösterilmiştir. Tanrı, sol eli ile sarkan pelerinin tomarını tutmakta, sağ elinde tuttuğu terazi ile ölçüyü ve ölçülü davranışı simgelenmektedir.

Yaz mevsimi (Resim 31) zodiac kuşağının güneybatı köşesinde, bir kadın büstü şeklinde simgelenmiştir. Saçları kabarık bir halde alnının ortasından ikiye ayrılarak arkaya doğru toplanmıştır. Büstün yanında ekin biçme aleti orak işlenmiştir. Kış mevsimi ise (Resim 32) panonun kuzeydoğu köşesinde başı örtülü bir kadın büstü şeklinde, alevli bir meşale ile birlikte gösterilmiştir. Saçları başa yapışık, alnın ortasından iki yana ayrılmış ve alnı üçgen bırakacak tarzda betimlenmiştir. Başındaki örtü, saçların ön kısmını açıkta bırakacak şekilde örtülüp omuzlarına doğru sarkıtılmıştır.

Meanderli bordür (Resim 33) ana panoyu sınırlayan kare çerçeveyi kuşatmakta ve üç boyutlu kübik şekli içine alan, merkezinde gamalı haç oluşturacak tarzda dizayn edilmiştir. Sarmaşık yapraklı kuşak *meanderli* bordürün çevresini sarmakta ve yürek biçimli sarmaşık yapraklardan oluşmaktadır. Yürek biçimli yapraklar farklı iki renkte, bazen sar ve kırmızı bazen de yeşil ve lacivert (mavi) renklerde olmak üzere ortadan ikiye ayrılmış halde gösterilmiş, kenarlarına sarı ve yeşil küçük yapraklar ilave edilmiştir.

Zodiac kuşaklı mozaik üzerinde, tanrı ve tanrıça figürleri ile kentaur ve *Musa* figürleri gibi mitolojik ve pagan unsurlar içermektedir. Bu durum, mozaiklerin yapım tarihini Hıristiyanlık öncesi bir döneme taşımaktadır. Güneş Tanrısı *Sol* ise, nümizmatik biliminde M.S. 3. yüzyılda ortaya çıkan bir betimdir; ancak mozaikler üzerinde daha önceki dönemlerde de görülebilmektedir. Gerek bu özellikler gerekse mevsimlerde gösterilen kadın büstü personifikasyonlardaki kabarık saç, alnı ortasından ikiye ayrılarak arkaya doğru toplanan ve alnı üçgen gösteren saç stili ise M.S. 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başına ait özellikler olup, zodiac kuşaklı mozaiklerin tarihlendirilmesi aşamasında bu kriterlere dikkat edilmelidir.

Resim 30
Boğa Burcu

Resim 31
Yaz mevsimi personifikasyonu

Resim 32
Kış mevsimi personifikasyonu

Resim 33
Meanderli bordür

Kaynakça

- Atlan 1970 S. Atlan, Roma Tarihinin Ana Hatları, İstanbul.
- Baykal 1950 K. Baykal, Bursa ve Anıtları, Bursa.
- Baykal 1959 K. Baykal (ed.), Bursa ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 Senesi Çalışmaları 9: 31-33.
- Baykal 1964 K. Baykal (ed.), Bursa ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 Senesi Çalışmaları 12: 18-21.
- Brouscari 1997 E. Brouscari, 'The Tyche of Cos on a Mosaic from a Late Antique House in Cos'. Patron and Pavements in Late Antiquity, S. Isager – B. Poulsen (eds.), Odense, 65-77.
- Demiriz 2002 Y. Demiriz, Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri, İstanbul.
- Donceel-Voute 1988 P. Donceel-Voute, Les pavements des eglises byzantines de Syrie et du Liban Decor, archeologie et liturgie. Louvain.
- Eyice 1962 S. Eyice, "Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri", Vakıflar Dergisi 5, 131-148.
- Okçu 2007 R. Okçu "Derecik Bazilikası Kurtarma Kazısı". III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri, M. Şahin (ed.), Bursa, 37-45.
- Parrish 2007 D. Parrish, "The General State of Mosaic Research in Turkey in 2005' III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri, M. Şahin (ed.), Bursa, 17-27.
- Plinius Secundus C. Plinius Secundus, The Natural History (ed. John Bostock, M.D., F.R.S., H.T. Riley, Esq., B.A.).
- Strabon Geographica XII, Adnan Pekman (çev.), İstanbul.